

شورای عالی حوزه علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران
مدرسه علمیه فاطمیه (س) شهرستان دامغان

شأنه‌های علمی تمدن در آیات قرآن

استاد: سرکار خانم امام وردی

گردآورنده:

نیره رضایی

زمستان ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده

این نوشتار با عنوان «شاخصه‌های تمدن در آیات قرآن» می‌باشد. تمدن در زبان عربی از «مدن» اخذ شده است که به معنای اقامت کردن و پیدا کردن اخلاق شهرنشینان است. و در اصطلاح تمدن حاصل تعالی فرهنگی و پذیرش نظم اجتماعی می‌باشد. عواملی چون اقتصاد، اخلاق، ثروت، عمران و آبادانی و جمعیت در اعتلای تمدن نقش دارند. تمدن دارای دو جنبه مادی و معنوی بوده که جنبه معنوی آن مرهون تعلیمات پیامبران بوده و به طور مستقیم از آن الهام می‌گیرد و جنبه مادی آن از این تعلیمات به طور غیرمستقیم بهره می‌گیرد. قرآن کریم صنایع، کشاورزی و دامداری، عمران و هنر، آتش، آهن را به عنوان شاخصه‌های مادی تمدن بیان نموده است. قرآن تنها به جنبه مادی تمدن بسنده نکرده بلکه اموری چون رهبری و قانون الهی، اتحاد، رعایت حقوق بشر، اقتصاد و اخلاق را جزء تمدن معنوی دانسته که در این معیار خود قرآن به عنوان منبع عظیم رشد و تمدن معرفی شده است. بر این اساس قرآن به هر دو جنبه تمدن توجه داشته، هر چند با بهره‌گیری از آیات قرآن می‌توان به این مطلب دست یافت که اهتمام قرآن به جنبه معنوی رشد و تمدن بیشتر بوده است. این پژوهش با هدف «بررسی و آشنایی با شاخصه‌های تمدن در آیات قرآن»، به روش کتابخانه‌ای و با استفاده از آیات قرآن به شیوه توصیفی گردآوری شده است.

کلید واژه: شاخصه، تمدن، مدنیت.

فهرست

۱	مقدمه
۲	مفهوم شناسی
۲	شاخصه
۲	الف - تعریف لغوی
۲	ب - تعریف اصطلاحی
۲	تمدن
۲	الف - تعریف لغوی
۳	ب - تعریف اصطلاحی
۴	عوامل مؤثر در ایجاد و اعتلای تمدن‌ها
۴	انواع تمدن
۵	گفتار اول: شاخصه‌های مادی تمدن در آیات قرآن
۵	۱- صنعت حمل و نقل
۵	۱-۱: حمل و نقل زمینی
۶	۱-۲: حمل و نقل دریایی
۶	۱-۳: حمل و نقل هوایی
۷	۲- صنعت جهانگردی
۷	۳- صنعت سد سازی
۸	۴- وضعیت جغرافیایی
۹	۵- کشاورزی و دامداری
۱۰	۶- عمران
۱۰	۷- هنر و معماری
۱۰	۸- آهن
۱۱	۹- آتش

۱۱	نوشتن
۱۲	سخن گفتن
۱۲	گفتار دوم: شاخصه‌های معنوی تمدن در آیات قرآن
۱۲	۱- قرآن
۱۳	۲- قانون دینی
۱۴	۳- رهبری الهی
۱۴	۴- ایمان و تقوی
۱۵	۵- اتحاد و همبستگی
۱۶	۶- رعایت حقوق بشر
۱۶	۷- رعایت حقوق شهروندی
۱۷	۸- تفاهم در محیط خانواده
۱۸	۹- اقتصاد و معاملات
۱۸	۱۰- عدالت
۱۹	۱۱- پایبندی به اصول اخلاقی و عبادی
۲۰	۱۲- خود آراستگی
۲۱	۱۳- استوار ساختن میثاق‌ها و پیمان‌ها
۲۱	۱۴- دشمن خارجی
۲۳	نتیجه گیری
۲۴	فهرست منابع

می‌شود و به خوبی به دست می‌آید که اگر اسلام چنین اصلی را نمی‌داشت و متعرض مساله لباس و آرایش نمی‌شد و آن را بر مسلمین واجب نمی‌کرد، به طور مسلم امروز امم و قبایل بی‌شماری هم چنان در حال توحش باقی مانده بودند.^۱

۱۳- استوار ساختن میثاق‌ها و پیمان‌ها

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ...»^۲

زندگی اجتماعی بشر بر اساس محترم شمردن پیمان‌ها و میثاق‌ها و قراردادهای و وفای به عهدهاست. احترام به عهد و پیمان یکی از ارکان جنبه انسانی تمدن بشری است. این نقش را همواره مذهب بر عهده داشته است و هنوز که هنوز است جانشینی پیدا نکرده است. ویل دورانت با آن که یک عنصر ضد مذهب است، در کتاب درس‌های تاریخ به این حقیقت اعتراف می‌کند و می‌گوید: «مذهب ... به مدد شعائر خود میثاق‌های بشری را به صورت روابط با مهابت انسان و خدا درآورد و از این راه استحکام و ثبات به وجود آورده است».^۳ مذهب به طور کلی پشتوانه محکم ارزش‌های اخلاقی و انسانی بوده است. ارزش‌های اخلاقی منهای مذهب در حکم اسکناس بدون پشتوانه است که زود بی‌اعتباری‌اش روشن می‌شود.^۴

۱۴- دشمن خارجی

«فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ»^۵

بسیاری می‌پرسند شیطان که موجود اغواءگری است اصلاً چرا آفریده شد و فلسفه وجود او چیست؟! در پاسخ می‌گوییم: اولاً: خداوند شیطان را، شیطان نیافرید، به این دلیل که سال‌ها همنشین فرشتگان و بر فطرت پاک بود، ولی بعد از آزادی خود سوء استفاده کرد و بنای طغیان و سرکشی گذارد، پس او در آغاز پاک آفریده شد و انحرافش بر اثر خواست خودش بود. ثانیاً: از نظر سازمان آفرینش وجود شیطان برای افراد با ایمان و آن‌ها که می‌خواهند راه حق را بپویند زیان‌بخش نیست، بلکه وسیله پیشرفت و تکامل آن‌ها است، چه این‌که پیشرفت و ترقی و تکامل، همواره در میان تضادها صورت می‌گیرد.

به عبارت روشن‌تر: انسان تا در برابر دشمن نیرومندی قرار نگیرد هرگز نیروها و نبوغ خود را بسیج نمی‌کند و به کار نمی‌اندازد، همین وجود دشمن نیرومند سبب تحرک و جنبش هر چه بیشتر انسان و در نتیجه ترقی و تکامل او می‌شود. یکی از فلاسفه بزرگ تاریخ معاصر «تواین‌بی» می‌گوید: «هیچ تمدن

۱. رشید رضا، تفسیر المنار، ج ۸ ص ۳۸۲-۳۸۴. نقل از موسوی همدانی، سید محمد باقر، ترجمه المیزان، ج ۸، ص ۱۰۲ و ۱۰۳.

۲. سوره مائده/ آیه ۱.

۳. ویل دورانت، درس‌های تاریخ، ص ۵۵. نقل از مجموعه آثار شهید مطهری، ج ۲، ص ۱۷۰.

۴. مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۲، ص ۱۷۰.

۵. سوره بقره/ آیه ۳۶.

درخشانی در جهان پیدا نشد، مگر این که، ملتی مورد هجوم یک نیروی خارجی قرار گرفت و بر اثر این تهاجم نبوغ و استعداد خود را به کار انداخت و آن چنان تمدن درخشانی را پی‌ریزی کرد.^۱

در این نوشتار چون صفحات مجال پرداختن به همه‌ی شاخصه‌های تمدن قرآنی را نداد؛ بنابراین به اهم مباحث از «شاخصه‌های تمدن در آیات قرآن» اشاره نمودیم. امید است که در پژوهش‌های بعدی این بحث را به صورت گسترده‌تر بیان نماییم.

۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۱۹۴.

نتیجه گیری

تمدن مجموعه‌ای از عوامل اخلاقی و مادی است که به یک جامعه فرصت می‌دهد برای هر فردی از افراد خود، در هر مرحله‌ای از مراحل زندگی، از کودکی تا پیری، همکاری لازم را برای رشد به عمل آورد. در هر یک از جوامع دنیا معیاری را برای تمدن برگزیده‌اند، و مکتوبات بسیاری درباره‌ی تمدن ملل گردآوری شده است.

در منابع دینی مسلمانان برای تمدن ملاک‌های متعددی آمده است. قرآن کریم نیز به عنوان متن مقدس و اصل اسلامی در ضمن آیات متعددی شاخصه‌های تمدن را آورده است. در نگاه اجمالی و آغازی ممکن است هر انسانی شاخصه‌های تمدن را در امور مادی و منحصر به زندگی دنیوی بداند. حال آن که دقت در آیات شریفه نشان می‌دهد که قرآن به عنوان راهنمای زندگی تمدن را به صنعت، کشاورزی، دامداری، حمل و نقل و ... محدود ندانسته، بلکه قرآن، طبق آیاتش اکسیر و معجزه‌ی ترقی و سرچشمه‌ی تمدن و رشد معرفی شده و قانون و رهبری الهی ویژگی بارز این تمدن معنوی محسوب می‌شوند. که سنگ بنای این تمدن معنوی اموری چون اتحاد، اقتصاد سالم، رعایت حقوق بشر، تفاهم در محیط خانواده، عدالت، اقتصاد و پایبندی به اصول اخلاقی تشکیل داده و سبب اعتلای آن می‌شوند.

فهرست منابع

* قرآن کریم

۱. باطنی، محمدرضا و دستیاران - فرهنگ معاصر - تهران - فرهنگ معاصر - ۱۳۷۶.
۲. بانوی اصفهانی، سیده نصرت امین - مخزن العرفان در تفسیر قرآن - جلد ۱ - تهران - نهضت زنان مسلمان - ۱۳۶۱.
۳. بلاغی، سید عبدالحجت - حجة التفاسیر و بلاغ الإکسیر - جلد ۴ - قم - انتشارات حکمت - ۱۳۸۶ق.
۴. پور امینی، محمدباقر - تمدن اسلامی - تهران - کانون اندیشه جوان - ۱۳۸۹.
۵. جان برنال، علم در تاریخ - ترجمه: اسدپور پیرانفر - تهران - انتشارات امیرکبیر - ۱۳۴۵.
۶. حسینی شاه عبدالعظیمی، حسین بن احمد - تفسیر اثنا عشری - جلد ۱۳ - تهران - انتشارات میقات - ۱۳۶۳.
۷. حلبی، علی اصغر - تاریخ تمدن اسلام - تهران - چاپ و نشر بنیاد - ۱۳۶۵.
۸. خسروی حسینی، سید غلام رضا - ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن - تهران - انتشارات مرتضوی - ۱۳۸۶.
۹. دهخدا، علی اکبر - لغت نامه - تهران - انتشارات دانشگاه تهران - ۱۳۲۵.
۱۰. رضایی اصفهانی، محمدعلی و همکاران - ترجمه قرآن (رضایی) - قم - موسسه تحقیقاتی فرهنگی دارالذکر - ۱۳۸۳.
۱۱. طالقانی، سید محمود - پرتوی از قرآن - جلد ۲ - تهران - شرکت سهامی انتشار - ۱۳۶۲.
۱۲. طبرسی، فضل بن حسن - ترجمه جوامع الجامع - ترجمه: احمد امیری شادمهری - جلد ۶ - مشهد - بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی - ۱۳۷۷.
۱۳. عاملی، ابراهیم - تفسیر عاملی - تحقیق: علی اکبر غفاری - جلد ۴ و ۸ - تهران - انتشارات صدوق - ۱۳۶۰.
۱۴. قرائتی، محسن - تفسیر نور - جلد ۳، ۴، ۷، ۹ - تهران - مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن - ۱۳۸۳.
۱۵. قرشی، علی اکبر - قاموس قرآن - جلد ۴ - تهران - دار الکتب الإسلامیه - ۱۳۷۱.
۱۶. لويس معلوف، المنجد الطلاب - ترجمه: محمد بندر ریگی - جلد ۲ - تهران - ۱۳۷۴.
۱۷. مترجمان، ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن - تحقیق: رضا ستوده - جلد ۲۰، ۲۱ - تهران - انتشارات فراهانی - ۱۳۶۰.
۱۸. مدرسی، محمد تقی - تفسیر هدایت - جلد ۲، ۱۳ - مشهد - بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی - ۱۳۷۷.

۱۹. مطهری، مرتضی - آشنایی با قرآن (۱-۹) - تهران - انتشارات صدرا - ۱۳۸۹.
۲۰. مطهری، مرتضی - مجموعه آثار استاد شهید مطهری - جلد ۱، ۲، ۲۷ - تهران - انتشارات صدرا - ۱۳۸۹.
۲۱. مطهری، مرتضی - مجموعه آثار استاد شهید مطهری - جلد ۲ - تهران - انتشارات صدرا - ۱۳۸۹.
۲۲. معادی خواه، عبدالمجید - فروغ بی پایان (فهرست تفصیلی مفاهیم قرآن کریم) - تهران - نشر ذره - ۱۳۷۸.
۲۳. معین، محمد - فرهنگ فارسی - جلد ۱ - تهران - انتشارات امیر کبیر - ۱۳۷۱.
۲۴. مکارم شیرازی، ناصر - الأمثل فی تفسیر کتاب الله المنزل - قم - مدرسه امام علی بن ابی طالب - ۱۴۲۱ق.
۲۵. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران - تفسیر نمونه - جلد ۱، ۱۱، ۱۸، ۲۶ - تهران - دارالکتب الإسلامیه - ۱۳۷۴.
۲۶. موسوی همدانی، سید محمد باقر - ترجمه تفسیر المیزان - جلد ۱، ۸، ۱۰، ۱۳ - قم - دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم - ۱۳۷۴.
۲۷. ولایتی، علی اکبر، پویایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران - جلد ۱ - تهران - مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه - ۱۳۸۶.
۲۸. ویل دورانت، درآمدی بر تاریخ تمدن - ترجمه: احمد بطحایی و خشایار دیهیمی - تهران - آموزش انقلاب اسلامی - ۱۳۶۸.
۲۹. ویل دورانت، تاریخ تمدن - ترجمه: احمد آرام - جلد ۱ - تهران - انتشارات علمی و فرهنگی - ۱۳۸۱.

نشریه

۱. مجله اندیشه اسلامی (۲) - گروه معارف اسلامی دانشگاه پیام نور - ۱۳۸۵.

منبع اینترنتی

1. <http://www.avapress.com>